

IRODALOMTÖRTÉNETI
KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI

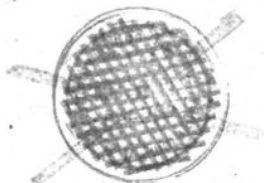
SZILÁDY ÁRON

A BIZOTTSÁG ELŐADÓJA.

*

TIZENEGYEDIK ÉVFOLYAM.

NEGYEDIK FÜZET.

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1901

TARTALOM.

	Lap
Értekezések :	
Petőfi és az Alföld. <i>Ferenczi Zoltán</i>	385
Arany kisebb történeti költeményei. (2. és bef. közl.) <i>Zsilinszky Aladár</i> ..	404
Galánthai gróf Fekete János. (4. és bef. közl.) <i>Morvay Győző</i>	422
Csokonai felségfolyamodása. <i>Illéssy János</i>	444
 Adattár :	
Adalékok codex-irodalmunk forrásaihoz. <i>Katona Lajos</i>	447
Adatok Balassa Bálintról. (5. és bef. közl.) <i>Illéssy János</i>	455
B. Wesselényi Miklós levelei b. Kemény Zsigmondhoz. (2. és bef. közl.) <i>Ferenczi Zoltán</i>	468
Adalékok Bajza József színházigazgatói működéséhez. <i>Esztegar László</i> ..	485
 Ismertetések. Bírálatok.	
Péterfy Jenő összegyűjtött munkái. I. kötet. Budapest, 1901. <i>Ism. M. Gy.</i> ..	489
Ad Vocem	491
Irodalomtörténeti repertorium. <i>Hellebrant Árpád</i>	493
Hely-, név- és tárgymutató.	

Az **Irodalomtörténeti Közlemények** a Magyar Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából és kiadásában jelenik ugyan meg, de tartalmáért egyedül a szerkesztő felelős.

Szerkesztő lakása: *Halas*.

PETŐFI ÉS AZ ALFÖLD.

Ennek az értekezésnek megírására az adott alkalmat első sorban, hogy Petőfi halálának 50-ik évfordulója után a lapok híradása szerint a Kis-Kúnság egyik legnagyobb városa, Félegyháza, hová a költőt a minden emlékek legszebbjei, a gyermekkoriak, kötötték: szobrot kíván emelni a költőnek és ezzel akarja viszonzni a költő rajongó szeretetét az alföld iránt. Másodsorban az adott, hogy nem régebbe e terv közeli megvalósulásáról lehetett hírt hallani s így az alkalmosság természetesen csáberővel hatott e sorok írójára. Mert valóban misem lehet természetesebb annál, hogy szobrot állítson Petőfinek az az alföld, a ki az alföldet fölfedezte örök időkre a költészet, sőt minden művészet számára és a ki oda mindenünnen nemcsak visszavágyott; hanem, noha a természetet mindenütt szerette és a hegyvidék pompája és nagysága szintén meg bírta ragadni: a gyermeki szív egész gyöngédségével mégis csak az alföldhöz ragaszkodott.

Örök tanúi ennek az 1845 máj. 2-án a Kárpátok tövéen írt sorai (*Uti jegyzetek*): »Egyik lovunk patkója leesett; míg azt fölütötték, folyton meredtek szemeim a Kárpátokra, ez egymásra hányt millió pyamisra. De lelkem, mint a gyermek, ki megpillantja, hogy gondviselője nem figyel rá, lelkem elsuhant észrevétlenül messzire, messzire, oda, hol nincsenek hegyek, hol halmok is alig vannak, hol a Duna omlik méltóságosan, mint Vörösmarty hőskölteményei, hol puszták nyúlnak el, hosszan, mintha a világ végét keresnék, hol a látkör egy óriás palota, melynek tetején a napnak gyémántcsillárja s oldalán a délibábok tükrei függenek, mikben kedvtelve szemlélik magokat gúlyák és ménesek . . . ide, ide szállt lelkem a Kárpátokról, az én édes hazámba, a szép alföldre!«

És siessünk hozzátenni, hogy a költő ez alföld-szeretete, ha a költő művész összes naivságát mutatja is, nem a tapasztalatlanságon alapult; mert ő, ha a tengert nem látta is, de különben a lehető legváltozatosabb vidékeket járta be s Magyarország és Erdély minden részén megfordult és hosszasan időzött. Látta az északi Kárpátok vadregényes tájait, a felhőborította Tátrát, a

gömöri hegyeket és barlangokat, a szakgatott, csipkézett hegy-éleket, a titokzatos fenyveseket, a sötét melancholiájú erdőket, szakadékokat, örvényeket; látta és belakta a Dunán túli szelíd, halmos vidéket, Máramaros változatos hegyi tájait; végig bolyongta keresztül-kasul Erdélyt a komor télen, virágos tavaszon és forró nyárközépen egyaránt. Mindemellett igazi fiúi szeretete az alföldé maradt mindvégig s e szeretet nemcsak bűvészsze tette, t. i. föl bírta emelni a szülőföldje szépségeit fedő fágyolt s el bírt merülni a látomásokba, mint egy szelíden hullámozó tengerbe; hanem kedélye mindig megrezdült az alföld képeire s lelke mindegyre szelíd megindulásban remeg az alföld tájain nyert benyomások emlékei alatt.

Salamon Ferencz egy alkalommal rossz néven is látszott venni a költőtől, hogy a hegyvidéket nem bírta megérteni. Ez nem egészen való. A hegyi vidékeknek is gyönyörű rajzát találjuk költeményeiben, hasonlataiban, képeiben és szép fésztéseket találunk prózai műveiben is több helyt; de az való, hogy az a mély szeretet, mely felfedezővé tette, mely felnyitatta és elolvastatta vele ez addig bezárt könyvet, s az alföld bájait maradandó képekben őriztette meg költészetében: ez a szeretet csak az alföldé maradt. De hát nem a legtermészetesebb érzelmek egyike, mely minket a szülőföldhöz köt? Valami édességben gazdag érzés, telve vágygyal és melancholiával, a szülőföld iránti vonzalom és semmi sem bájol jobban el, mint az egyszerű táj, hol lelkünk az élet első benyomásait nyerte. Erről csak világpolgár nem bír talán számot adni. És ne feledjük, hogy épen a szülőföld szeretete a legnagyobb biztosítéka és lemélyebb alapja a hazaszeretetnek is, épen úgy mint az emberszeretetnek legnagyobb biztosítéka az a szeretet, melylyel szüleink, testvéreink, nők, gyermekeink iránt viseltetünk. A ki az egész világot hazájának nézi, az valójában hazátlan; a ki az egész világot szereti, az senkit sem szeret; s a ki világpolgári büszkeségében azt képzei, hogy egy szűkebb haza fiánál kiterjedtebb látköre miatt nagyobb egy fejjel, tulajdonképen kisebb egy szívvel.

A költő azonban, ki emberszeretetében az emberiséget bírta átölelni, ki a világszabadság eszméjét a nemzetszabadság fölé helyezte, a ki ennyire és ily egyetemes: a szülőföld szeretetében majdnem kizárólagos s szülőföldjét beszötte mélyen nemcsak költészetébe, hanem életébe is. Valahányszor szívét nagy érzelmek foglalták el, a pusztára menekült s ott adta által magát érzelmeinek; és ez az érintkezés a szülőfölddel benne az érzelmek új forrásait nyitotta meg. Ott, Duna-Vecsén, a Kis-Kunsággal szomszédos egyik falucskában pihente ki ifjusága hat szenvedéssel telt életének nyomorát és küzdelmeit; oda ment ki, a Kis-Kunsággal szomszédos egy másik faluba, Szalk-Szentmártonba, midőn Mednyánszky Berta iránti szerelmével eltelve a *Szerелеm gyöngyei* legnagyobb részét írta s oda ment ki, midőn sötét ember- és világyűlete miatt végig

szenvedte az elhagyatott szív összes keserveit 1845 végén és 1846 elején; de oda ment ki gyógyulni is a városból, a holt életből, 1846 tavaszán, a természet vidám ölébe, hol saját szép szavai szerint a halál is élet. Itt a harmatos fű, a rózsák, a sátoros erdőben a kevély tölgyek és szerény virágok, a madarak csattogása, a méhek döngicsélése, a méla csend, a futó patak körében, hol a szeretett rónán elválhatatlan egyesülésben élt a természettel: újra fölébredtek benne az ifjuság jogai, melyek a bú helyett vidámságot, a lemondás és halál helyett egy ragyogó májusi tavasz mindent felújító, mindent éltető hatása alatt a reményt, a vágyakat, küzdést, a minden szépet és nemesért való hevülést tanították és juttatták benne győzelemre s így e nagy szív gyógyulásáért lehetünk hálások Szalk-Szentmártonnak, a kis falunak a Duna mentén. De ennél lehetne-e nagyobb bizonyossága a költő szeretetének, ki a legfőbb vigasztalónak az alföldi tavaszt, a napot, erdőt s mindenek fölött magát a földet fogadta el?

Ez a szeretet tette lehetővé, hogy Petőfi az alföld költőiségének felfedezője lehetett. A mint napsugár ül szemeiben, midőn az alföldről szól: úgy senki sem érezte előtte annyira művésziileg az alföldet és nem bírta kifejezni azt az értelmet, melyet az alföld a maga végtelenségével és mozdulatlanságával magába foglal, senki sem hallgatta ki úgy az alföld beszélgetését a széllel, felhőkkel, a folyóval; mert az ő szíve együtt ver az alföld szívével; és eddig zemei az alföldi élet tiszta tükrévé lehettek, melyben visszragyogtak s költői színbe öltöztek az egyszerű jelenetek. Így természetesen a költő műveiben egy új alföldet ismerünk meg: egy nyílt, szabad, korlátlan, de egyszerű és fenséges alföldet, melynek lényege, mint csodás transsubstantio, benne él a költőben; de viszont, melyben a költő független, szabad és forró lelke lakik.

Az a költemény, melyet Petőfi legelső megjelent költeménykötete és összes költeményei élére tett, a *Hazámban* című, már az alföldhöz, mint szülőföldéhez szól. 1842-ben több évi távollét után tért oda vissza s midőn újra arra a helyre ért, melyet szellemi bölcsőjének ismert, a Kis-Kunságra, egy különösen meleg költeményben fejezte ki érzelmeit. Köszönti az aranykalászos, délibábos rónát s eszébe jut az, midőn több évvel azelőtt, szeptember elején elbúcsúzott tőle és a jó anyától, eszébe jutnak az eltöltött évek, melyek alatt összejárta a világot és oly keserű tapasztalatokat szerzett, hogy inkább a halált kívánta volna. De most a bűt, e kínokat és minden szenvedés emlékezetét elmossa egy szent öröm könnyűje:

Mert a hol enyhe bölcsőm lágy ölén
Az anyatejnek mézét ízlelém;
Vidám napod mosolyg ismét reám,
Hű gyermekedre, édes szép hazám.

Látható, hogy e költemény még nem szorosán véve az alföld, csak a szülőföld szeretetét fejezi ki és midőn a költő neki a *Hazámban* általánosabb címet adta, főleg ezzel akarta értetni azt, hogy nem egyetlen városról (Szabadszállás), hanem egy kiterjedtebb vidékről, az egész Kis-Kunságról szól benne. De hát valóban helyesen értelmezve két hazánk van: szülőföldünk és az egész haza. A szűkebb haza, melyet a magyar népdal oly változatos és gazdag érzelmek kapcsán énekel meg s mely csakis ezt látszik lényegében érteni: a szülőföld, melyhez a szív annyi természetes és meleg s egyszersmind concret érzelmei csatolnak. Ez érzelmhez nincs szükségünk semmi tanulásra, elvontságra, érettségre vagy elmélkedésre; egészen ösztönszerű, mint a vándormadáré, mely őt minden évben a régi fészekhez vezeti vissza. A haza szeretetéhez már magasabb értelmi és érzelmi képesség kívánatik; a történelmi öntudat fölbredése, egy szélesebb látókör felfogása az, melyből a hazaszeretet, e minden érzelmek legnemesebbjé és emberileg legeggyetemesebbjé, kiárad s betölti kebelünket.

Igy természetesnek fogjuk látni, hogy Petőfi is első költeményeit a gyermeki szeretet érzelmével szülőföldjéhez írja. Azonban már e költeményei is egy tágabb vidéhez, a rónasághoz, a nagy magyar alföldhöz vannak intézve vagy ennek egy politikailag határolt nagyobb részéhez. Így érti a róna térei alatt honát a még előbb Pápán 1842-ben írt *Két vándor* költeményében, mely egy románcszerű képben, rövid elbeszélésben rajzolja örömét, midőn katonáskodása másfél éve után újra a síkságra ér s tehát itt is általában a rónaságra vonatkozik a költeményben kifejezett öröm.

Valóban utóbb is azt találjuk, hogy a költő szülőföldje alatt az egész alföldet értette s az egész alföldért rajongott, melyet már ebben az időben ismételve »szép hazám«-nak nevez. (*Hazámban, Távolból.*) Innen magyarázható meg az a vágy, hogy már ifjú korában ismerni kívánta egészen s 1842 augusztusában csak azért utazott Debreczenbe, mert látni óhajtott a alföld e részét is és lelkesedésében gyalog ment végig az egész Hortobágyon, mely útja emlékéit *Hortobágyi korcsmárosné* híres népdala őrzi. Ennek bizonyossága az is, hogy első s utóbb is majdnem összes leíró költeményei az alföldről szólnak.

Első valóban leíró költeménye, *Az alföld*, 1844 nyaráról (jul.—aug.) való és Pesten írta, az emlékezet, e bájos tündér színezésében, midőn megszépítve, érzelmeiben újra születve, lelki szemében látta szülőföldét. A költő három bevezető és egy befejező versszakon kívül nyolcz versszakban rajzolja az alföld szépségeit. A költeményből azt érezzük ki, mintha valamely társaságban a költő jelenlétében valaki a Kárpátok szépségeit magasztalta volna az alföld egyhangúságával szemben; mert benne valami védő és támadó vonás van s erre mutat az a szembeállítás és ódai fölhevülés, melylyel a költemény kezdődik és végződik és mely az

egésznek lyrai hangulatát adja meg. A költő bizonyos kicsinyléssel szól a Kárpátok vidékéről a maga heves személyi hangulatában, a mi itt a lényeges, a lyrai vonás Csodálja a Kárpátokat; de a mi rá, a költőre legfontosabb: sem képzelete nem bír köztök barangolni, sem szívének szeretete nem övék; mindkettő az alföldé; ott van otthon, az az ő világa; ha megpillantja, lelke mintegy börtönéből szabadul ki s a felhők közelébe emelkedve mosolyogva néz reá a Dunától Tiszáig nyúló róna képe. Eddig a bevezetés. Látható ebből, hogy a költő itt sem szorítkozik csupán szülőföldre; a szülőföld fogalma legalább is a Duna—Tisza köze, vagy szűkebb értelemben a Kis-Kunság. A többi versszakban azt mondja el, a mit a felhők közelébe emelkedő lelke lát a Kis-Kunságon; tehát ezzel a kiinduláshoz képest helyes szempontot talált, hogy néhány nagy vonással elénkbe rajzolja a pusztá arczatát. És jól figyeljük meg, az adott képek nem aug. elejének, hanem május—június havának felelnek meg; mert a költő azokat a benyomásokat rajzolja, melyeket ez idő alatt szerzett, a míg Duna-Vecsen otthon volt, vagy máskor ott kóborolt, pl. mint kecskeméti színész. Honnan emlékeznek épen arra a dült kéményű csárdára, ha nem onnan, hogy ebben pihent meg ő is, midőn 1843 ápr. 5-én gyalog Pestre indult. Elénk hozza pár sorban a délibábos ég alatt a K.-Kunság száz kövér gulyáját, a méneseket, csikósokat, a smaragdszínű búzavetést a tanyáknál, az odajáró félénk vadludakat, a kecskeméti vidéki dült kéményű csárdát a szomjas betyárokkal, mellette a törpe nyárfaerdőt vércsével, az alföld jellemző vadvirágait, az árvalányhajt és szamárkenyért, a tarka gyíkokat s aztán szeme a messziségbe téved, hol kék gyümölcsfák orma felett egy-egy város templomának tornya látszik halvány ködoszlop gyanánt. Ha már a lelkesedő bevezetésben a felhevült szív rajongása szólal meg, ha a gyermeki szeretet gyöngédsége beszél hozzánk e kedvvel válogatott s egymást gyorsan felváltó képekben: a forró odaadás érzelmes melegsége beszél hozzánk a befejezésben:

Szép vagy alföld, legalább nekem szép!
Itt ringatták bölcsőm, itt születtem.
Itt boruljon rám a szemfödél, itt
Domborodjék a sir is fölöttem.

Tehát a hol született, pihenni is ott akar s így a bevezető lelkes hangulat s a befejezés odaadó szeretete a legjobb keretet alkotják a pusztá rajához és a leírás helyett lyrai költeményt kapunk. E gondolat, hogy egyesülni kíván a szeretet földdel, visszatérni a szülőföld anyai keblére, mely őt ezer lánczczal kapcsolta magához, utóbb is állandó gondolata. *Uti leveleiben* így szól: »Azt óhajtom, hogy ott haljak meg, a hol születtem, az alföld rónáin, a Tisza és Duna között. Vigyék ki holttestemet messze, messze a világ zajától s a puszták közepén temessenek el, a hol

sírhalmam, bármily alacsony lenne is, a legmagasabb domb lesz a végtelen láthatáron, melyet senki meg nem látogat, csak a bújosó parlag-kóró, a nyári délibáb és az őszi vándor madarai. De ha nem az alföldön halok meg, ha hegyek között kell meghalnom: úgy leginkább óhajtom, hogy itt temessenek el Nagy-Bánya regényes völgyében.« — (*Utí levelek. V.*)

Mit szeretett a költő az alföldben? Első sorban is azt, hogy önmagában meglelte azokat a fő vonásokat, melyek szemében az alföldet, mint eszmei tartalom képviselőjét jellemezték. Tehát rokonságot talált saját szelleme és szeretett hazája közt. Őt az alföld nemcsak szülte, hanem szellemi képére is alkotta s lelkébe oltotta főséges tulajdonait. Ezek közül első az egyenesség, mely azonos a költő szerint az őszinteséggel. Ismeretesk a költő dicsőítő szavai az őszinteségről; ezekben nemcsak elítéli az álságot és hazugságot; hanem az őszinteséget művészi elvvé emeli a költészetben; mert itt sem szabad, épen nem szabad olyat mondani, a mit nem éreznünk:

Mint a róna, hol születtem,
Lelkem útja tetteimben
Egyenes;
Szavaimmal egy az érzet,
Czélra jutni álbeszédet
Tétovázva nem keres. (*Én.*)

Igy ír 1843 tavaszán. E hasonlatra utóbb is visszatér, főképp 1845 júniusa után, midőn először nyílt alkalma közéről megismereni a Kárpátok vidékeit. Midőn *Az alföld cz.* költeményét írta, még aránylag keveset ismert a Kárpátokból; most köztök élt két és fél hónapot s ez az ismeretség csak növelte szeretetét az alföld iránt. Az egyenesség, nyíltság, egyszerűség, végtelenség, melyek Petőfi s bárki szerint is a fenségesnek alaptulajdonai, még jobban szemébe ötlöttek, midőn visszatért az alföldre, melynek végtelen rónája, lelkének legkedvesebb mulató tanyája:

Az a görbe felföld hegy- és völgyeivel
Könyv, melynek számtalan lapját forgatni kell,
De te, alföldem, hol hegy után hegy nem kél,
Olyan vagy, mint a nyílt, a fölöntött levél,
A melyet egyszerre általolvashatok;
S vannak beléd írva szép, nagy gondolatok.

Ime az eszmei lényeg, mely az anyag fölött lebeg. A puszta nemcsak szülőföld, hanem a nagy gondolatok kitért levele, melyet ő olvasni bírt. Ezért nála az alföldnek állandó jelzője nemcsak a szép, hanem a nagy, a megmérhetetlen, a végtelen, a csendes; neve hol puszta, hol róna, rónaság, hol mindkettő (»puszta s csendes róna«), mely olyan határtalan, mint a tenger s így a rónaság

messze tengere néma, zajtalan; télen a szép, nagy rónaság olyan, mint a befagyott tenger, vagy »sík a pusztá, mint a pihenő tó«; (*Falun, Pusztai találkozás.* 1845.), sőt a tenger maga olyan, mint a rónaság, vagy a csendes tengernek is rónasága van. (*Csendes tenger rónaságán.*)

Tehát Petőfi egyénisége s így költészete, össze van nőve a pusztával. Ennek termékenyítő hatása annyira nyilatkozik képzelete erején és kedélye mélységén, hogy valahányszor egy-egy alföldi faluban hosszabban időz, a költemények egész raja száll ki lelkéből. Ezért őt nem ismerheti meg teljesen, a ki az alföldön nem járt, nem lakott, sőt meg nem szerette s különleges bájaival meg nem barátkozott és a nyert benyomásokon elandalodni nem bírt. A költőnél mintegy szemmel látható, hogy midőn egy-egy alföldi faluban megvonult, mint ébred föl a belső, gazdag élet, akár egy, a pusztába vonult középkori asketánál. Megáll merőn a róna közepén, a körülte uralkodó mély csend, némaság, méla egyhangúság, a távol kékes köde, mely a végtelenség sejtelmével tölti el, megannyi varázsértések gyanánt hatnak lelkére, mely kitágul, meggazdagszik eszmékben és érzelmekben s tündérvilág tárul fel benne, változatos és gazdag, sejtelmes és ragyogó, mint egy keleti tündérrege. Erről könnyen meggyőzhet akár egy kis statisztika is. Míg a költő 1845 ápr. 1- jun. 24-ig, tehát majdnem három hónapot a felföldön töltött, mindössze 13 költeményt írt s ugyanez évben, a míg különböző időben Szalk-Szentmártonban időzött, csak lyrai költeményt 32-őt írt s ugyanez idő alatt írta *Zöld Marczi, A hóhér kötele, Tigris és hiéna* nagyobb műveit, aránylag mind nagyon rövid idő alatt. És ez nem a véletlen játéka; állandón kimutatható, hogy a szép és nagy gondolatokat benne az alföld, vagy a vele rokon vidékek ébresztették s így Arany költészetét is egy pusztai kèppel jellemzi:

Dalod, mint a puszták harangja, egyszerű,
De oly tiszta is, mint a puszták harangja,
Melynek csengése a rónákon keresztül
Vándorol, s a világ zaja nem zavarja.

Ime, a költő tehát egy második, az őszinteség mellett legfőbb művészi elvét, az egyszerűséget is, mint eszmei tartalmat, fölleli a pusztában; s ugyanitt megleljük annak a mély, elandalító csendnek is dicséretét, mely az elmerülő, gazdag lelki életnek külső, de nemcsak természetes, hanem szükséges föltétele. Így a pusztá, mint a mély csend és lelket elringató nyugalom hazája, kedélyileg ugyanaz, mit a költő legjobban szeret, ő, ki a szelíd elmerengést, nyugalmas békét oly bájjal bírta rajzolni s melynek eszméjét tehát az alföld sugallta.

De e mellett a pusztá a maga végtelenségével, korlátlanságával ugyanaz, mi a költő lelkének másik lényeges alapvonása,

t. i. a szintén korlátot nem ismerő képzelem és csapongás megtestesülése. Mint ilyen, egyszersmind a pusztá annak a szabadságnak nemcsak képe, hanem hazája is, melyért a költő nemcsak életét, hanem szerelmét is föl bírná áldozni. Ha a róna végtelenségét megpillantja, úgy érzi, mintha börtönéből szabadult volna ki sas lelke s ott van honn, ott van az ő világa. De hiszen lehetetlen is, hogy a végtelenségre törekvő lelket a végtelen szemhatár az alföldön ne vonzza.

Ezért sajnálja, hogy mért nem töltheti egész életét a pusztán, a hol tekintetét nem korlátozza a mérhetetlen rónaságon semmi s a honnan messze kell utazni, míg az ember hegyet láthat. (*A jó öreg korcsmáros.*) Úgy szeretne élni ott, mint Arábiában a szabad beduin; mert a pusztá a szabadság képe s a szabadság lelkének istensége, mint írja 1845 őszén Szalk-Szentmártonban:

Mint sajnálom én, hogy egész életemet
Itt kinn a pusztákon töltenem nem lehet!
Itt szeretnék élni a puszták közepén,
Mint Arábiában a szabad beduin.
Pusztá, pusztá, te vagy a szabadság képe,
És, szabadság, te vagy lelkem istensége!
Szabadság, istenem, még csak azért élek,
Csak azért, hogy egykor érted haljak én meg,
S siromnál, ha érted onthatom véretem,
Meg fogom áldani átkos életemet. (*A csárda romjai.*)

Utóbb 1847-ben Arany Jánosnál június hóban ezt írja (*A gólya*):

Szeretem a pusztát! ott érzem magamat
Igazán szabadnak,
Szemeim ott járnak, a hol nekik tetszik,
Nem korlátoztatnak,
Nem állanak körülöm mogorva sziklák, mint
Fenyegető rémek,
A csörgő patakot hányva-vetve, mintha
Lánczot csörgetnének.

A pusztá tehát kifejezi a határtalan szabadságot, azt a korlátlan csapongást, melyhez Petőfi élete minden szakában egész szenvedélyével ragaszkodott. Ezért szereti a Tiszát is, e kiválóan alföldi folyót; mert ugyanennek a korlátlan szabadságnak kifejezője. Ezt *A Tisza* cz. híres költeményében fejezte ki 1847 február hóban Pesten, melyet csekei tartózkodása emlékeiből merített, midőn a Túr folyócska beszakadásánál is járt. Általában legszébb alföldi rajzait az emlékezet hatása alatt írta; mert a mindennapi szemlélet ritkán ér fel az emlékezet bájával és a képzelet ragyogásával s a dolgok iránti érzést semmi sem táplálja jobban,

mint a tölök való távollét. E költeményben magának a folyónak dicsőítése bizonyos eszmei tartalom kapcsán s a költő egyéniségére vonatkozásában teszi a tartalmat. A Tiszát a költő két okból szerette: mint az alföld igazi magyar folyóját, mely a hazában születik és hal el s mely épen oly merengő, csöndes, méla a maga futásában, mint a költő lelke a csend és nyugalom ölében. Hiszen ő írja magáról, hogy midőn a pusztán van, elszállnak szívéből a nagyravágyás, hír vad álmái, feledni kezdi Pestet, zaját, a saját büszke terveit; a megelégedés, a béke, nyugalom, egyszerű és természetes élet vágya fogja el. (*Falun.*) De szerette más részről a Tiszát, mert abban is olyan, mint ő, hogy korlátot, szabályt nem tűr s utóbb azt írta róla, hogy az általa előtött táj hasonlíthat regényességében Amerika őserdeihez. »És az az átkozott szabályozás — teszi hozzá — majd mind e regényességnek véget fog vetni; lesz rend és prózaiság. Bizony nem szeretnék most a Tiszának lenni. Szegény Tisza! eddig kénye kedve szerint kalandozta be a világot, mint valami féktelen szilaj csikó; most pedig zablát vetnek szájába, hámba fogják s ballaghat majd szépen a kerékvágásban. Így teszi az élet a lángészt filiszterré.« (*Uti levelek*, IV. 1847. máj. 14.)

Az előbbiből következik, hogy a folyamról rajzolt tájképben itt két külön képet ad: egyiket kiszinezi részletesen 11 versszakban s ez a nyugalmas, szelíd, zajtalanul hömpölygő folyam és az elandalító nyári alkonyat enyhe rajza; a másik csak két versszakra terjed s ez a dühöngő, korlátait áttörő bőszy folyam képe. Az egészet megélénkíti és lyraivá teszi az által, hogy magát, mint cselekvő szemlélőt szerepelteti, ki utóbb a tanyára megy s ott a Tisza szelíd természetét védekezzi.

A költemény első fele egy nyári alkonyati, csöndes tiszai tájkép, melyben folyón, vidéken s felhőn ugyanazon hangulat ömlik el s ezzel együtt a lélek nyugalmas békéjének rajza, mely kettő nemcsak tükre egymásnak, hanem mintegy azonosulnak. Mindezt határtalan báj hatja át. Az elandalító csönd és nyugalom, a természet elpihenő enyhése, melybe a költő derült kedélye rokonérzettel belémerül, épen ez által érezteti egész báját velünk. A környezet, az alkonyi kép, az andalító csend, mind ugyanaz a költő lelkében is. A költő e belső lelki nyugalmát nem elemzi, egyszerűen azonosítja a tájjal és nyári alkonyi nyal. Egyik az, a mi a másik. Maga a tájkép nem más, mint a költő hangulatának tükre. Módszere a rajzban ugyanaz, a melyet több helyt találhatunk nála, hogy a közelebbiről megy a távolabbira: a folyóról a fővnyes partra, a rétre, rajta túl az erdőre, a Tisza túlsó partján látszó bokrokra, a köztök előtűnő falutornyára, a felhőkre, a néma csendre, melybe életet hoz a vizet merítő pórmenyecské, kinek jellemzőn van ellesve odavetett mozdulata e sorban:

Reám nézett és aztán ment sietve.

Nézzük pl. a nyugalmat, csöndet és békét, melyet a Tisza zajtalan folyásában rajzol:

Sima tükrén a piros sugárok,
[Mint megannyi tündér] tánczot jártak,
Szinte hallott lépteik csengése,
Mint parányi sarkantyuk pengése.

De az egész rajzon e csend, nyugalom ül és mindenre az alkony szelíd, kék fátyla, violaszín köde borul, melyből merengve néznek feléje a máramarosi bérczek. Ezt a tündér-mesebeli nyugalmat semmi zaj nem zavarja, csak itt-ott egy madár fütyentése; sőt a távoli malom zúgása szünyog-dongásnak hallszik. Magát a költőt is megszállja a némaság, a csend ez ünnepi szépsége, e tündéri pompája, nyugodt fensége, mint hangulatának visszatükröződése; lelke édes, mély mámorba szédül a természet örök szépségétől és a festést e felkiáltással végzi:

Oh természet, oh dicső természet!
Mely nyelv merne versenyezni véled?
Mily nagy vagy te! mentül inkább hallgatsz,
Annál többet, annál szebbet mondasz. —

Látható ebből, hogy e tündéri kép itt végződhetnék. Ámde a költemény fő eszmei tartalmát az teszi, hogy a puszta e fő folyója látszó andalító nyugalma mellett magában hordja a korlátlanlátlan, a féktelen csapongás elemeit; mert a puszta gyermeke. Ebben a költő önjellemzést ad s ebben áll a költemény jelképes vonatkozása. Az ő lelke is méla, szelíd, merengő nyugalom és a szilaj indulatok s korlátlan csapongás végletein hanyódik és a legteljesebb lelki békének épen úgy költője, mint a szenvedélynek. Épen így ír önmagáról is *A haraghoz*, *A szél* költeményeiben s ezek és a Tisza rajza közt egyenes párhuzam vonható. Sőt valószínű, hogy e költemény alapgondolata is kapcsolatban áll az akkoriban Júliától kívánt hivatalkeresés kérdésével, mely mintegy e szerelemnek s a szülői beleegyezésnek föltétele volt; mert körülbelül ugyanazon napokban írta e költeményét is, melyek valamegyikén híres »votumát« papírra vetette. Ezekben s több más hasonló költeményében ekkoriban minden hivatal ellen tiltakozva az egyéni függetlenség és szabadság szükségét, mint saját léte alapföltételét hangsúlyozza.

Midőn 1847 május 14-én újra átutazik a Hortobágyon, *Uti leveleiben* (III.) dithyrambszerű leírást szentel e látványnak, mintegy összegezve a pusztának lelkére tett különböző hatásait.

. . . »menjünk, vágassunk kelet felé, nagyszerű látvány közeledik: a puszta, a Hortobágy!

Hortobágy, dicső rónaság, te vagy az isten homloka.

Megállok közepeden s körültekintek oly elragadtatással, melyet nem érez a schweizi az Alpeseken, melyet csak a beduin érez Arábia sivatagjaiban. Milyen szabadon lélekzem, mint tágul keblem!

Mennyivel hosszabb utat tesz itt a nap, mint máshol! Megmérhetetlen a láthatár, s olyan, mint egy kerek asztal, beborítva az ég világoskék üvegharangjával, melyet egy felhőcske sem homályosít. Gyönyörű tavaszi nap van.

Az útfélen itt-ott egy-egy pacsirta emelkedik fölfele dalán, mint fonalán a pók.

Néhány lépésnyire az uttól csillog egy kis tó, szélén sötétzöld káka és világoszöld sás; mellette biciczek nyargalásznak búbos fejekkel, s a tó közepén nagyokat lép hosszú, piros lábaival a melancholicus gólya.

Egy dülöföldnyire legel a gulya; hosszú botjára támaszkodva áll mögötte a gulyás és megemeli előttünk kalapját, nem szolgálásból, mint a felföldi német és tót, hanem emberségből, mint magyarhoz illik.

Mik azok a T alakúak ott a távolban? azok elszórt gémes kutak, de oly messze vannak már, hogy karcsú ostorfáik nem látszanak.

Amott a látkör peremén a hortobágyi csárda, de nem a földön, hanem az égen . . . oda emelte föl a délibáb. A csárda mellett a ménes, szinte a levegőben, mintha egy elfáradt daru-csoport szállana. Kedves délibáb! úgy tartja ölében a tárgyakat, mint gyerekeit az anya.

Némán, merengve ül az őсныugalom e térségen, mint tűzhelye mellett karszékében a százéves aggastyán, ki az élet zajos napjait zajtalan szívvel gondolja át.

Mily egyszerű a puszta és mégis mily fönséges! de lehet-e fönséges, a mi nem egyszerű? — —

Fél napnál tovább tart az út a Hortobágyon keresztül, s én, noha már sokszor jártam erre, nem győztem kibámolni magamat. Égő arccal, ragyogó szemekkel, hullámzó kebellem néztem köröskörül« . . .

Tehát a puszta a szabadság hazája, symbolicusan a szabadság képe. De sőt több ennél. Ezt a szabadságot beoltja fiaí vérebe is. A ki ott született, annak lelkébe ép úgy beköltözik a körülete lehelő szabadság vágya, mint a hogy a felföldi hegyvidéken megtalálta a szolgaság legkirivőbb ellentétét, miről az *Úti jegyzetekben* így szól: »Általában mentül inkább közeledtem a Kárpátokhoz, annál nagyobb szolgaságot láttam, s ilyenkor megereztem képzetem szárnyait és leröpítém lelkemet szülőföldem rónáira, hol az emberméltóság a legalacsonyabtt kunyhóban is magasan tartja büszke fejét. Oh felföld! csak azért emelkednek-e bérczeid a felhőkig, hogy annál inkább szembe tűnjék lakóid görnyedezése?«

A szabadság, a korlátlanság érzése benne van még a pusztán született csikóban is, melynek féket nem tűrő természetéhez nem egyszer hasonlítja önmagát, költészetét. A szolgaságnak, a

hivatalnak csak gondolatára is »szíve úgy tombol, mint a harmadfű csikó«, ha:

A pányvás kötelet legelőszőr dobja nyakába
 A pásztor, hogy a ménesből kocsirudho' vezesse.
 Nem a tehertől fél, a melyet húznia kell majd,
 Nem! hanem a hámtól, mely korlátozza futását.

(Levél Arany Jánoshoz. 1847.)

Pegazusát pedig a világospej, selyemszőrű magyar csikóhoz hasonlítja (*Az én Pegazusom*. 1847.), mely nem az istállóban, hanem a pusztán született és ő ott fogta el a »kis-kunsági szép nagy pusztaságban«; maig is nyereg nélkül üli meg, mint a puszták fia s a ló vágatva ragadja őt, »mert ő a villám testvére«; de legörömostebb viszi a pusztára, mert ez szülőföldje:

Hejh, ha arra fordítom a kantárt,
 Ugy megugrik, alig bírok vele.

Sőt még a bozontos tinó is bús, hogy télen a vályuból kell innia, »jobb szeretne inni künn a tó vizéből«.

Ehhez járul, hogy az alföld a bátorság és emberméltóság szülője. Még az alföldi betyár is más, mint a hegyi rabló. Bizonyos vad szilajság, lovagiasság, nagylelkűség; de aztán a veszélyel nyíltan szembenéző bátorság, nemes tűz, lángoló hév a tulajdona. Zöld Marczi pl. nem kívánczolt a Bakonyba, oda csak a félénk, lesbenálló orv-tolvaj rejtőzik. Marczinak rendes tanyája a Hortobágy, »a puszták óriás királya« s az utas száz lépésről tudhatja, mi lesz s neki készülhet a párviadalnak. (*Zöld Marczi*.)

Az alföld e szeretetének bizonyítékai továbbá a pusztai képek, melyeket leggyakrabban a Kis-Kunság vidékéről vesz. Itt természetesen a csárdák s a betyárok nagy szerepet játszanak. Mindkettőt bőven volt módja megismerni vándorlásaiban. Nem egy piszkos csárdában éjjelezett s nem egyszer találkozott mulató, vágató vagy bujdosó pusztai szegénylegényekkel, kiknek a negyvenes években volt virágkoruk s alakjuk egész jellemzetességgel nyomult be emlékébe a pusztai élet más alakjaival együtt.

Természetesen a csárdák közül a legjellemzetesebbeket rajzolja. Ő e tekintetben valódi költői genre-festő. A romladozó dült kéményű, félreCAPOTT fedelű csárda kapja meg szemét, mely menni akar, de csak düledez s födele olyan, mint a »részeg ember kalapja.« Ilyen sok van, de leginkább ilyen a Betekints, melynek a széles földön sincs párja. (*Van a nagy alföldön*.) Ilyen az is, magányos, dült kéményével, melyet Kecskemét közelében látogatnak a szomjas betyárok, (*Az alföld*), vagy a bugaczi csárda, melyről ismételve is megemlékezik, (*Hírös város az aaföldön*), s csakugyan ott van ma is Kecskeméttől délre. A már rombadólt csárdát raj-

zolja *A csárda romjaiban*, melyben a pusztulás bámulatos képét adja. Mielőtt a csárda rajzába kap, egy 18 sornyi bevezetésben az alföld iránti rajongó szeretetének ad kifejezést. E helyet főntebb idéztük. E szenvedélyes lyrai bevezetés, mely tehát nem tájfestés, hanem a szülőföld, haza- és szabadságszeretet ódaszerű kitörése, megadja az egésznek lyrai alaphangját. Ekkor a csárda romjaira tér bölcselmi-lyrai reflexiók kíséretében az idő romboló hatásáról. Erre egy másik átmenettel történelmi képre ragadja képzelme s elegikus merengések között hazafiúi búja szólal meg. A romban heverő csárda azért épült kőből, mert ott régente falu vagy város állott; de feldúlta a török s csak a templom maradt meg, hogy a pusztulás gyászolója legyen. Gyászolt is több hosszú századon át, végre bújában összeroskadt és kőveiből építették a csárdát. E sajátos átalakulást újra lyrai reflexióval kíséri, majd meg képzeletében fölépíti az összeomlott csárdát, látja egykori lakóit és vendégeit: a vándorlót, a szegény legényeket, az üveges zsidót, a drótostót, a fiatal csaplárnét, a kit az ittas deák ölelget s a kazal végen alvó csaplárt. Így egynehány sorban genreképek és jelenetek vonulnak el szemünk előtt, hogy újra a pusztulás melancholikus képét szemléltesse velünk. Mindennek vége, csak a kútágas és a gém áll még, melynek tetejére mogorva sas telepedett, minthogy ez a legmagasabb pont s a mint fönn ül, merőn maga elé bámul, mintha a mulandóságról gondolkoznék.

Fölötte lánkol a nap, az égnek ifja,
Lánkol, mert kebelét a szerelem vívja;
Szeretője, a ki epedve néz rája,
Déliab, a puszták szép tündérleánya.

Minde változatos képek, reflexiók, lyrai megindulások sorában a haza-, szülőföld- és szabadságszeretet meleg, ábrándos, elegicus és lelkesült nyilatkozatait jellemzetes, plasztikus képek, jelenetek váltják fel, melyekben semmi felesleges nincs s a komoly és víg képek sorát az egészben melancholicus hangulat pompásan egyesíti harmoniába, melyről még csak azt kell kiemelnünk, hogy 1845 nyarán Szalk-Szentmártonban, szintén felső-magyarországi útja után írta.

Egy másik csárdát rajzol a *Kutyakaparóban* (1847.), melyben a legtökéletesebb elhagyottság, szegénység, romlás képét nyújtja. Az első versszakban pár sorban elmondja, hogy kívül-belül szomorú csárda ez a Kutyakaparó; a jámbor utas eledelt ott nem kap s a bor ihatatlan. Ezzel a kis szobába vezet, hol a roskadozó hosszú, keskeny asztalt, a vénség miatt horpadozó padot, a nyomorúságos ágyat, a düledező kemenczét mutatja be pár jellemző vonással. Ekkor a lakókra tér, a szóntalan vén Dömötör csaplárra, ki száját csak ásításra tartja, meg a feleségére, kit az idő korán megviselt, noha alig több 50—55 évesnél. Ez már nem tűri a pusztulást oly

keleti nyugalommal, mint az ura: szidja a vármegyét, hogy a betyárokat mind kipusztítja s a kereset megcsökkent. Most a külsőre tér. A csárda egyetlen szobájának egyetlen ablaka van, annak is fele kitépelt kalendárium-levéllel van beragasztva; a falán alig van méz, az is sárga s tele van firkálva; a czéégér, mint az akasztott ember a szélben, úgy lengedez; az egyetlen állat, a kuvasz is csak szundikál, nem ugat. Ilyen a környék is, rengeteg homokbuczkák terülnek ott el, a meztelen homokban alig teng egy-két gyalogbodza s gyümölcsét az is kedvetlenül hozza; a harangszó meghalni jár ide a távol falukból, az idetévedt madár csakhamar tovább száll; még a nap is bágyadtan süt itt, mintha szánakozva nézve ez árva csárdára. Vagy száz lépésre egy kopár dombtetőn egy magányos kőszent áll s ennek is valaki egy kopott tarisznyát akasztott nyakába, mintha mondta volna: »menj isten hírével, mit állsz itt hiába!« Nem lehetne mindezt jobban befejezni; mert az elhagyott, bús, unalmas tájon, hol úgy sem látogatja senki, nincs mit keressen a vallás e tárgya sem. Az egyhangúság, a megtestesült unalom e képét még jellemzetesebbé teszi benne a humor s annak a természetes naivságnak komikuma, melylyel pl. a csaplárnét beszélgeti. E mellett maga az egészhez egy szó reflexiót sem csatol. Elmondja a tényeket, vagyis festi a helyzetet, a szomorú hiábanvalóságot. A cél maga a kép, semmi más. Mindehhez igen jellemző és mondjuk, eredeti versalakot választott, melynek rhythmusa a hosszabb sorban megindul, hogy a rövidebb sorban meglapulva jellemezze azt a nyomott, komor egyhangúságot, mely a csárdán és csárda körül mindenre ránehezedik s így előadása, rhythmusa, minden, teljesen alkalmazkodik a tárgyhoz.

A pusztai élet más-más jeleneteit rajzolja más-más érzelmi megindulások közt még pár leíró költeményében. Ezek közül *A gólya* címűt 1847 június elején N.-Szalontán Aranyánál írta. Ebben a kiindulás nem maga az alföld, hanem az alföld legismeretebb madara, a gólya, mely épen ezért a költőnek is legkedvesebb madara, egyszerű, mint ő maga; s talán azért szereti annyira, mert vele töltötte gyermekéveit, miközben mint komoly fiú, a szárnypróbálgató gólyafiakat nézegetve, azon gondolkozott, hogy mért nincs az embernek is szárnya; mert ő a magasba vágyott s ezért irigyelte sorsáért a napot. Ezzel a költő, mint leírásaiban mindenütt, az érzelmi világba visz. A külső szemlélet csak alkalom, melyen a lelki világba száll. Ezért nem szerette gyermekkorában az őst sem, mert elvitte a gólyát; tavasszal a gólya visszatérésének örvendett s gólyavárni elballagott a szomszéd határba is. Így tölté vele gyermek és ifjú éveit. Midőn lován a pusztát bekalandozva, a tó mellé heveredett, ott találta mindig a gólyát s ezért kedvelli most is, mint legrégebb barátját, »mint egyetlen valót, mely egy átálmodott szebb korból fönmaradt.« Közben a költő, midőn ifjúvá fejlődéséről szól, a gólyáról a pusztá képeére tér rá. Megeresztett kantárral vágat ki a puszták terére, melyet azért szeret, mert

ott érzi magát igazán szabadnak és ne mondja senki, hogy a puszta nem szép; de szépségeit, mint szemérmes lány az arczát, sűrű fátyollal fedi el, s ezt csak barátai előtt teszi le:

S rajta vesz merően a megbűvölt szem, mert
Tündér kisasszonyt lát.

Emígy a költő érzelmei tükrében mutatja be a gólyát és az alföldet, mélézó, elegiai hangulatban idézve szemünk elé azt, a mi lelkében az emlékezet érintésére, talán hogy Szalontán ekkor a fészkelő gólyákat látott, újra felébred a kedves Kis-Kunságról, gyermek- és ifjú éveiről s így szemlélteti velünk a szeretett pusztát, a gólyával kapcsolatos jeleneteket, s önmagát, a mint elmerengve nézi a délibábot. Mindehhez egyszersmind egy jellemző, másfél-alexandrin hosszúságú verssort választott, melynek lassú rhythmussa kitűnően ecseteli a lágy visszaemlékezés csendes taván ringatózó, mélézó hangulatot.

A téli esték költeményét 1848 jan. havában Pesten írta; de szintén alföldi emlékeiből, együtt *A puszta télen* cíművel. Az elsőben a falusi, emebben a tanyai életet rajzolja változatos genre-képek sorában. Az elsőn meglátszik, hogy a költő boldog családi élete első hónapjaiban írta; a belső nyugalom, csöndes megelégedés, egyszerű nyugalmas jóllét rajza ez, a minőt egy alföldi meleg hajlékban s meghitt bizalmasság és mesterkéletlen családiasság körében, egymást szerető emberek közt érezhet az alföldi földműves egy téli estén. E belső derűs kép kiemelésére előbb pár jellemző vonással az alföldi tél zordságában, kietlenségében a földet egy vén, inséges, didergő koldúsnak mutatja be s ezzel szembe helyezi a meleg szobát, a barátságos családot:

Most minden kis kunyhó egy tündérpalota,
Ha van honnan rakni a kandallóra fát,
S mindenik jó szó, mely máskor csak légbé
Röpül tán, most beszáll a szív közepébe.

Most benn vagyunk a genre-képben. A költő egy vacsora utáni jelenetet rajzol a szíves vendéglátó családfővel, borozgató vendégekkel és a kínálkozó háziasszonynyal. A családfőben majdnem a költő apjára, emebben anyjára ismerhetünk. A kis asztal mellett az ifjú párt, a kemencze körül az apró-cseprő gyermek-sereget látjuk, s így az iddogáló, beszélgető öregek, a szerelmes ifjú pár, a játszó gyermekek, mint a múlt, jelen és jövő képviselői állanak előttünk. Most a költő pár jellemző képet ad arról, a mi kívül történik, mintegy azt fejezve ki, hogy falun a téli est künn is csak oly csendes, nyugodt. A szitáló szolgáló dalolása, a kútgém csikorgása, a cigányok távoli zenéjéből a bőgő mormolása a szobában csendes harmóniába olvad; mialatt künn hull a hó,

vastag sötétség van s csak egy-egy látogató megy hazafelé, kinek a sötétben bevillan a lámpája s a benlevők buzgón találgatják: vajjon ki ment el itt? Így e külső jeleneteket is a csendes szobából rajzolja; odaképzeli magát az asztal mellett borozgató vendégek közé s nem mond el többet, mint a mennyt onnan csakugyan hallhat; csak egy-egy hangot kap el a belső lágy összhang rajzolására.

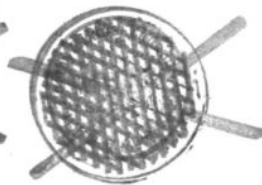
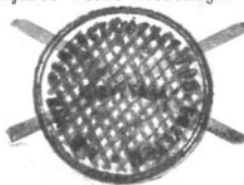
Petőfi e költeménye Burns *Szombat este a kunyhóban* és Arany *Családi kör* költeményével a felfogás nyugalmas rajzában és a műalkotás alaptervében némileg rokon, noha úgy alapeszmében, mint tartalomban és compositióban különben mindhárom teljesen különböző. Aranyé későbbi és minden esetre ismerte Burns költeményét; Petőfiről azonban semmi ilyest nem tudunk, noha kizárva nincsen.

A puszta télen, melyet az előbbivel majdnem egy időben írt a visszaemlékezés hatása alatt, szintén egy csoportos genre-kép változatos jelenetekkel. Ez már ki a pusztára, a tanyára visz. A költő itt előbb magát a pusztát mutatja be télen egy pár vonással:

Hejh, mostan puszta ám igazán a puszta!

mert az ősz, mint gondatlan, rossz gazda, mindent elfecsérel, a mit a kikelet és nyár gyűjtöget. Egy másik képben a kihalt pusztát állítja elének, befagyott tengerhez, a napot öreg emberhez hasonlítva, kinek le kell hajolnia, hogy valamit lásson s úgy sem igen sokat lát a pusztaságon. Üres a halászkunyhó, csósz-ház, csöndesek a tanyák s még a vályúhoz hajtott bozontos bús tinó is elbődül, mert jobb szeretne a tó vizéből inni a szabad pusztán. Most a lomhán szipákoló bérest, az üres csárdákat, mint megannyi genre-képet rajzolja s ekkor egyszerre magasabb szárnyalásra hevül a szelek és viharok feselésében. Mily megkapó a puszta képe téli estén, midőn rá halvány ködök települnek s csak félig láttatják az éji szállásra prüszögő lovon haladó betyár alakját, s mintegy jövő sorsát sejteti az, hogy »háta mögött farkas, feje fölött holló.« De már e költeményt a francia forradalom s a köztársaság eszméivel eltölt költő írta, ki előtt a tél durva, jégszívű, zsarnok (*A tél halála*) s talán jelképileg e költeményben is a pusztára nehezülő tél nem más, mint a hazát megdermesztő zsarnokság és a vörösen leszálló napban országából kiűzött zsarnok királyt lát:

Mint kiűzött király országa széléről,
Visszapillant a nap a föld pereméről,
Visszanéz még egyszer
Mérges tekintettel,
S mire elér szeme a túlsó határra,
Leesik fejéről véres koronája.

Utolsó ilyenmű költeménye, a *Kis-Kunság*, ugyanazon benyomások szülötte, mint a *Szülőföldemen* cz. költeménye. A költő követsége érdekében lenjárt választókerületében 1848 jun. első napjaiban s Félégyházán felújult gyermekkori emlékei sugallták emezt és a ragyogó juniusi nyárelő képei az első költeményt. E két költemény tehát mintegy kiegészíti egymást, s ez alkalommal azt a lyrai érzést, melylyel Petőfi leírásait az érzelmi világba viszi át, *Szülőföldemen* cz. költeményébe öntötte s így a *Kis-Kunság*-ban csak az első versszak árul el erősebb érzelmet szeretett hazája iránt, a hová szíve, lelke »mindig, mindenholnan vissza-visszavágyott.« Most a nagyvárosi élet örökös zajában van ugyan; de ha testi szemeit behunyja, lelki szemei előtt ott »lebegnek szépen, gyönyörűn az alföldi vidékek.« Ragyogó juniusi képeket tár elének a lángesőt szóró nap, a széles, határtalan pusztá, a gazdag legelők, az álmos gulyás és lomha kutyái, a mozdulatlan ér, a gém, az anyagólya, a biciczek, a szomorú kútágas, a délibáb, a tanya, a zöld búzavetés, aranyos szélű felhők, a pusztai város és szélalmok festésével s az egész egy remek elandalító pusztai festménynyé válik; de benne mozgékony, cselekvés, jellemzetes természetmegfigyelés, találó és élénkítő személyesítés nyilatkoznak. A költő alanyisága majdnem teljesen háttérbe szorul; de ott lebeg minden a szerető lélek melegsége, mely aranyfátyolt borít a különben teljes realismussal fölelevenített mozzanatokra, a mint képzeletben mintegy kiszabadul a pusztára s elandalogva szárnyal a végtelen, most változatos rónaság fölött.

A *Szülőföldemen* költeményét, mely a költő születése helyéről szóló hosszas vita fölidézője volt, megjelenése idejétől fogva maig nem győzték eléggé csodálni. Ismeretes, hogy a költő az első versszakot a közvetlen benyomás hatása alatt írónnal még Félégyházán tárczájába papírra vetette s a szerencsés véletlen megtartotta számunkra. Ebben még nem találjuk azt a csodálatos, édes-bús méla accordot, mely a költeményt annyira megkapóvá teszi s mely legmélyén rezgeti meg lelkünket; nem az annyira találó refraint, melynek komoly méla dallamát alaphangul választotta. E töredéknél semmi sem bizonyíthatja jobban, hogy a külvilág nem juthat egyenesen a műbe; hanem művészié csak a lélek magyarázatában válik, melylyel ez nemcsak átalakítja; hanem folytatja a természetet, midőn a külvilágot megérzi, átalakítva visszatükrözi; és ez ekközben elveszti nyersségét, hogy megvilágosodjék, hogy megnyissa a gondolat határtalan látókörét, mi által a külvilág a lélek és szív episodjává válik.

E költeményben ugyan csak a szülőváros szeretete szólal meg; de édes hangjában, az emberi élet e melancholicus lágy dalában, az alföld, a Kis-Kunság szeretete mindennél jobban beszél hozzánk, miközben az eszme oly naiv egyszerűséggel nyilatkozik benne, hogy hasonló azon láthatatlan virágokhoz, melyek illata betölti a mezőt. A költő gyermekkorára emlékszik vissza, magát

újra gyermeknek érzi; egy résztvevő, láthatatlan kéz leveszi vállairól az élet terheit, hogy élvezze a viszontlátott szülőföldet, feledje a multat, jelent s merülhessen el a gyermekkori emlékekbe, melyek megrohanják s egy pillanatra kiszorítanak szívéből minden keserűséget és gondot. A végleges kidolgozásban az álomba ringató dajka édes dalát: »Cserebogár, sárga cserebogár«, mely maga is az elmulást fejezi ki, tette az egésznek alaphangjává s versalakjává. Húsz, búval és örömmel megrakott év óta nem járt Félegyházán, hol első gyermekéveit töltötte. Keresi játszótársait, hogy körükben felejtse el e 25 évet, bejárja nyugtalanul a jól ismert helyeket, gyermek lesz újra, vesszőparipán nyargal pajtásaival a kúthoz; majd az esti harangszó haza hívja, dajkája ölébe veszi s félálomban hallgatja az altató dalt: »Cserebogár, sárga cserebogár.«

E hat egyszerű versszaknál, mely egy lyrai fölhevülésen kezdődik a szülőváros megpillantásakor s a sokat szenvedett férfi méla visszaemlékezésén folytatódik, hogy észrevétlenül menjen át a gyermekkori örömökhöz megjelenítésére és a legszebb pillanátban, gondtalan, édes álomba ringatózva végződjék: alig lehetne valami bájosabbat gondolni. Nem a tartalom különösége, a gondolatok eredetisége az, a mi meg hat; hanem az egészben nyilatkozó lyrai dallam, a tárgyhoz oly csodásan illő alaphang s a mód, melylyel észrevétlenül visz a gyermekkori jelenetek közé, melyek örömjön-gássá vátoztatják a férfi bánatát, miközben hallani véljük a vesszőparipán lovagló gyermekek ártatlan zaját s érezzük az esteli harangszóra bágyadtan hazatérő gyermek tiszta álmát, a kit egy édes hazai dallam ringat el. A költő nem elmélkedik, nem emlékeibe vagy reflexióba merül, nem panaszkodik vagy vágyairól beszél, melyek mind kísértetbe hozhatták volna: ő a multat jeleníti meg egy észre alig vehető átmenettel, végezve a legszebb ponton, az édes álmon; de e mellett cselekvénynyé és lyrai dallammá válva az egészen ott borong lelkének édes-bús hangulata, mint egy bájos dallam hosszantartó rezgése a lélekben, melyet a képzelet még akkor is hall, midőn valóban már megszűnt hangzani.

Igy látjuk, hogy Petőfi fölvette műveibe mindazt az édes báj, melancholicus szépséget, nagyságot és eszmei tartalmat, a mit az alföld lényege magában foglal. Ezért ha nem tudnók is, hogy ő az alföld szülötte: nyilt, fenkölt, csapongó ékesszólásában könnyű megtalálni a kapcsolatot az ő geniusa és alföld végetlen látóköre között. Ez a kapcsolat, belső rokonság nemcsak a gyermekkori emlékek, a pusztai képek és jelenetek költői feldolgozására szorítkozik; hanem még jobban nyilatkozik költészete finom szellemi szövetében, mely mintegy át van illatoztatva az alfölddel; mert nemcsak hatni engedte lelkére szülőföldjét; hanem lelke mintegy beleköltözött az alföld képeibe s mintegy azonosult szülőföldjével. Senki sem érezhette volna jobban, hogy az alföld nem rögtön s nem mindenkivel érzeteti csábító erejét, de erre eszközei sem közönségesek, mint a hogy érezte ő, ki állandó érintkezésben

élt szülőföldje bájaival. Épen ezért magában hordta a fölfedezők büszke önérzetét s ékesszólása elbájolta és meggyőzte a hitetleneket is, midőn varázsképet vont szemök elé s felizgatta képzeletöket; midőn e képekbe belevitte önlelkét, ennek melegségét, megindulását, lelkesedését; de egyszersmind az ellentmondókkal szemben türelmetlen, heves vitatkozóvá változott át, a mi hűségét, meggyőződését csak annál szebb fényben ragyogtatja.

Ezért oly természetes az a kötelesség, hogy az alföld szobrot emeljen nagy fiának, még pedig nemcsak a költőnek, hanem a felfedezőnek is; mert a ki a művész szemével bírja nézni az élet vagy a természet addig valamely meg nem látott részét, az az emberi gyönyörűségnek új forrásait nyitja meg s valjon lehetne-e ezért valami érzés természetesebb, mint a hála?

FERENCZI ZOLTÁN.

